

-

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурса за получаване на образователно-научната степен

„Доктор“

по научната специалност 05.08.03 „Кинознание, киноизкуство и телевизия“

научно направление 8.4 „Театрално и филмово творчество“ с кандидат

Мартичка Стоянова Божилова за присъждане на образователна и научна

степен „доктор“ от проф. д-р Иван /Иво/ Иванов Драганов

София, ул. „Неофит Рилски“ № 61

Кандидатът Мартичка Божилова предлага за разглеждане дисертационен труд озаглавен: „Феноменът на микро и нискобюджетните филми в съвременното българско кино“.

Уважаеми колеги,

Темата за микро и нискобюджетните филми е изключително важна към настоящия момент от развитието на продуцентската система за производство и финансиране на българското кино. Мога да заявя с висока степен на сигурност, че тя е важна за всички държави с ограничен зрителски пазар в Европа. Проблемът стои за разрешаване от години и неслучайно г-жа Мартичка Божилова е развила своето изследване в периода 2005-2018 година. Изключителна ценност на този труд е, че Мартичка Божилова е сред най-добрите продуценти в българското кино, с много професионални контакти с филмови институции в Европа, участник е в престижни копродукции. В контекста на ограничените финанси, които Законът за държавния бюджет заделя за култура, в частност за кино, проблемът добива още по-болезнени измерения. Аз съм привърженик на нискобюджетните филми, при цялата относителност на понятието. Този проблем кандидатката е развила много точно и аз няма да го повтарям. Достатъчно е да спомена успехите на „Пътят“ на Фелини, „Волният ездач“

на Денис Хопър, а в днешно време „Аз, Даниел Блейк“ на Кен Лоуч или „Нелюбов“ на Сергей Звягинцев. Разбира се и много други.

Мартичка Божилова има вече достатъчно дълга и разностранна практика и аз мога да кажа, че много добре владее материята, за която пише. Творческата ѝ биография включва важни професионални позиции като продуцент. Този опит е осмислен в нейната практика в документалното, игралното кино, в телевизията и е доказан от многобройните ѝ национални и международни награди, като продуцент, лектор и авторитетен член в различни журита. Публикации подкрепят нейните опити теоретично да осмисли своя професионален опит. Като следствие от това идва резултатът от нейните проучвания - трудът „Феноменът на микро и нискобюджетните филми в съвременното българско кино“, който тя е представила на нашето внимание.

Каква е структурата на труда? Той съдържа увод, пет глави, заключение, бележки, източници, приложения и благодарности, които са подредени по следния начин:

- **Уводът** е въведение в материята ниско, микро и високо бюджетен филм, развитието на понятието в САЩ, Европа и България. Тя разглежда много обстойно сложните отношения на продуцента с различните институции, които биха могли да финансират филмите. Кандидатката ясно поставя като водещ императив изборът на режисьора. Базовият е насочен към повече пари и в огромна степен творческа зависимост според матрицата на предвидения финансов успех. Алтернативата е малко финанси, никакви скъпоструващи ефекти и звезди, но много голяма свобода на творческите решения. Бих казал, в първия модел на т.нар. „блокбъстър“ често /за да не кажа винаги/ драматургията и режисурата са сведени до занаятчийство, докато операторското майсторство и специалните ефекти са изведени до степен на самоцелно изкуство главно в интерес на по-смайващо зрелище. Поставена е нейната

теза към проблема и е очертана рамката на естетическата материя, която тя изследва, с акцент на интердисциплинарния подход, който използва.

- **В първа глава** е представен исторически обзор на развитието на разделението скъпи филми - евтини филми, като кандидатката е направила точен, ясен и отчетлив преглед на различните видове според техния бюджет, плюсовете и минусите в избора на всеки от тях. Тя много аналитично и съобразено с практиката е представила понятието за бюджет като базов инструмент за работа на продуцента, режисьора, целият екип, но и в крайна сметка като ясен ориентир за евентуалните инвеститори в бъдещия филм. Тя е определила структурата на бюджета, значението на неговия размер и последиците от всеки избор, дори от този да бъде създаден филм с почти нулев бюджет. Също така е дала ценни примери за това как творчески могат да бъдат спестени разходи, като се съхранява идеята чрез косвени, но не скъпоструващи, сценографски решения за съответния епизод. Много важна е нейната експликация как при малък бюджет авторите трябва да се лишат от полесното решение като избор на „звезди“ за сметка на друго. Мартичка Божилова е разгледала накратко проблема при управление на риска, а той винаги е много висок, защото творчеството е територия с висок коефициент на неизвестност по отношение на крайния резултат - филма. Тя цитира американски експерт, който дава примери с ориентировъчни нива на финансиране, за различните типове филми на територията на независимото кино. Накрая много коректно дава описание на понятията за всички видове филми – високо, средно, ниско, микро, безбюджетни, партизански, B movie и експлойтейшън.

Във втора глава г-жа Мартичка Божилова представя и анализира функционирането на микро и нискобюджетното кино като модели и тенденции в САЩ, Европа и България. Като изходна гледна точка тя представя организационните принципи характерни за Холивуд, като по-късно уточнява, че този за вертикалната интеграция е отменен с решение

на Върховния съд на САЩ. Тезата си тя подкрепя с конкретни примери /case study/ с акцент върху създаването, бързото развитие и печалният финал на бившите собственици Боб и Харви Уайнстейн на компанията Мирамакс. Моделът на тази компания /и не само на тази/ провокира т.нар. мейджъри също да създадат дъщерни филми за артхаус кино за повече имидж и корпоративна репутация. Това е ясен знак за понятието престижни филми, осъзнато дори от американските продуценти. Кандидатката обръща внимание на факта, че с изключение на САЩ и Латинска Америка няма изследвания за нискобюджетното кино в други части на света. Примерите, които дава за Европа са главно от Обединеното кралство и Дания. Аз съм привърженик на датския модел на филмопроизводство и мисля, че за България той бе по-подходящ за функционирането на НФЦ от френския, избран през далечната 1991 г. Само за сведение да отбележа, че най-голямата частна френска телевизия, в която бях TF1 продуцира 156 заглавия – единични филми годишно и това е пример за огромно по количество филмопроизводство. То налага и други принципи на работа, много различни от нашите.

В тази глава авторката разглежда мястото и ролята на фестивалите, което според мен заслужава отделно изследване. 7 000 знайни и незнайни фестивала, количество, което донякъде девалвира тяхната уникалност и естетическа стойност на наградите. Дори фаворитите на фестивалите категория „А“ не винаги са посрещани с възторг от специалисти и публика.

За практиката в Европа Мартичка Божилова логически разказва чрез развитието на датския модел на нискобюджетно кино и чрез историята на създаването на движението „Догма 95“ и продуцентската фирма Центропа. Тя обръща внимание и на ролята на датския ТВ канал 2, който подпомага целево проекта на групата „Догма 95“. Разбира се, че това е канал насочен към култура.

Тя обръща внимание на статуса „културно изключение“, което ЕС договаря със Световната търговска организация, и което е основно

различие от модела в САЩ. Това дава възможност на европейските държави да провеждат линията на културен протекционизъм под най-различни форми. Въпреки това, тя много обосновано изказва предупреждението, че културното субсидиране е в процес на промени и вероятно ще бъде съкращавано. Цитира и Вим Вендерс, който поставя знак за тревога от „летаргията на субсидиите“, които правят творците по-невзискателни към творчеството си. Мартичка Божилова дефинира двата типа нискобюджетно кино – линията на артистичните и тази на развлекателните филми, като характерни за Европа... Накрая тя анализира и обстановката в България с акцент на по – известните нискобюджетни филми, идеята за създаване на режисьорската група „Ракета“ и поставя акцент върху идеята субсидирането на филми да бъде процент от бюджета на Министерството на културата, а не като сума от средните бюджети. Кандидатката подкрепя надеждите за радикални промени в закона по посока повече нискобюджетни филми, но обръща внимание и върху съпротивата на някои продуценти срещу това, както и анализира възможните странични ефекти, които след време ще се появят. В същото време, цитира Хосе Ортега и Гасет да не премахваме миналото, а да го преодоляваме и да го зачитаме и това по отношение на натрупан практически опит е важно. Особено този на СИФ „Бояна“;САФ „София“ и СНПДФ „Време“... И на финала представя и систематизира процесът на поведение на реформаторите от режисьорската група „Ракета“.

За мен националните филми са част от т.нар. символен капитал на всеки народ и държавата е длъжна да го подкрепя. Убеден съм, че духовната база на една нация са религията, културата, образованието и науката. Те дават качествените измерения на водещи личности, които условно наричаме елити. И именно този символен капитал има чудното свойство да обединява нацията, да характеризира нейния облик и да го представя пред света. Ние можем да обърнем внимание върху себе си чрез произведенията на различните видове изкуства, а не с политическите си неразбории.

А що се отнася до статистиката на Искра Димитрова за произведени след промените филми покойният проф.д.н. Александър Янакиев ѝ отговори, че през първите двадесет години с държавна помощ са произведени по-малко филми от тези произведени през прехода. Пиша това уточнение в негова памет и защото е коректно да се споменат и двете гледни точки...

В трета глава е разгледано възникването и развитието на българските микро и ниско бюджетни филми в контекста на европейската и световна практика. Всъщност за нас е важна европейската като абсолютен и неоспорим императив в производството, а световната е само ориентир. Още в началото тя категорично пояснява, че в България всеки филм е нискобюджетен. Бих казал с едно-две изключения. След това, добросъвестно проследява хронологично и аналитично развитието на определенията „нискобюджетен“, а в последствие и на „труден“ филм, техните дефиниции, промените, които произтичат от Нотификациите относно схемата за държавната помощ и Съобщението на ЕК относно държавната помощ, /не/обяснимо трудните хармонизации на българския закон за филмовата индустрия с европейските препоръки във времето. Тази част от дисертацията е много ценна, защото за първи път внася яснота в дебат изпълнен с непродуктивни форми на изказ. Смятам, че този текст трябва да бъде прочетен от всеки, особено от студентите и бих препоръчал цялата дисертация да бъде оформена като важен курс с висока научно-приложна стойност – част от обучението по кино /особено магистърските специалности/ в НАТФИЗ „Кр.Сарафов“. Важно е, защото тя дава критерии и ориентири, което е най-важно в нашата много фрагментирана кинообщност, в която всеки се има за високоподготвен експерт.

Мартичка Божилова препоръчва въвеждане на системи за професионален и експертен мониторинг и проверка, но кой ще ги прави? Това е въпросът...

В края на главата тя се спира на нискобюджетните филми произведени от БНТ. Участвал съм в съставянето на концепцията и създаването на Продуцентската група „ТВ филмопроизводство“ през 1992 г. Проф.д.н. Любомир Халачев, в качеството си на продуцент, бе първият бенефициент на тази структура през септември същата година. Пиша това, за да подчертая, че създаването на групата имаше две цели: Алтернатива на НФЦ, който през 1991 г. имаше бюджет за финансиране на един филм. Такива бяха рестриктивните препоръки за кинопроизводство на МВФ в лицето на г-жа Ан Макгърк. Но, за националните телевизии МВФ не препоръчваше никакви рестрикции. И второ: БНТ да стане център за производство на камерни филми по драматургичния модел на производство на британските телевизии от групата **ITV**. Изразявам лично, естетическо удовлетворение, че кандидатката е отбелязала един от най-хубавите филми произведени след прехода „Светото семейство. Нина и Мариян“ на Красимир Крумов-Грец.

В четвърта глава Мартичка Божилова много добросъвестно е разгледала значението на независимите филми за развитието на съвременното българско кино като оценка и бъдещи решения в съответните социални и икономически аспекти. Подкрепям изцяло твърдението ѝ, че няма обективни предпоставки за различия между киното създадено с частни средства и това подпомогнато с държавни такива, независимо от мнението на д-р Красимир Кастелов. Той трябва ясно да каже от кого, като позиция в професионалната йерархия на авторитети в ИА НФЦ и в МК, зависят крайните творчески решения в българските филми. Отговорът ми е от никого, за разлика от ситуацията в Англия например. Спорът за /не/зависимо кино е стар и кандидатката го решава по много интелигентен начин. Тя цитира режисьорът и продуцент Андрей Андонов, който въвежда понятието „свободен“ филм. И това е самата истина – не просто независими, а напълно свободни са филми без субсидии. Струва си г-жа Мартичка Божилова да разшири това понятие в теорията. По-нататък тя

ясно заявява, че субсидията не прави киното зависимо. Много точен е анализът ѝ за филми, които са „вгледани в себе си“, капсулирани като драматургия и самодостатъчни като социокултурна реализация. Много ясно, като киноизследовател тя разглежда появата и развитието на различните нискобюджетни филми, като в подтекст извежда идеята, че това е работещ модел за дебютиране на млади кинематографисти като подкрепя тезата си с конкретни примери и разкази за създаването на съответните български заглавия. Тя се спира и на филми с алтернативно финансиране, но успели да съберат някакъв комфортен бюджет и елегантно съпоставя художествените им резултати с тези на филми правени с „джобни“ пари... Мартичка Божилова е привела примери от българската практика – както положителни, така и отрицателни. Изведена е основната теза – филмите и телевизионните сериали са скъпи продукти и пътят към тяхното поевтиняване ще преминава през нискобюджетните филми, което в моите очи е предимство, а не недостатък. В подтекст авторката извежда гледната точка, че най-вероятно в близко бъдеще всичко, което се вижда в кадъра ще бъде предварително планирано като продуктово позициониране в търговски аспект, с цел привличане на спонсори и драматургически инкорпорирано в сюжета, подчинен на суровите изисквания на бюджета. Това налага известни естетически рамки, но в същото време провокира към разчупено мислене и изграждане на стратегии.

В пета глава Мартичка Божилова се спира на производствените особености на нискобюджетния филм в контекста на българското филмопроизводство. Тя използва определения на Обсерваторията по икономика на културата, за да изследва взаимоотношенията на основните фигури във филмопроизводствения процес, особено между продуцента и частните инвеститори. Кандидатката анализира тези взаимоотношения, много точно посочва т.нар. „тесни места“ в тях, дава ценни препоръки за тяхното избягване, като акцентът ѝ винаги е в предварителното регламентиране на финансовите и производствени отношения. Те са и най-

невралгичната зона от прекрасното приключение, наречено снимане на филм. Особено ценни са препоръките ѝ за точно регламентирани отношения с екипа, като поставя на няколко пъти знак за важността на учтивостта и обноските, които не са силната страна на „нашия вечно начумерен народ, готов да се скара винаги с всеки“ според Чудомир. Като в ръководство тя дава препоръки за основните положения, които следва да се разрешат в разписани договори и поставя знак за внимание върху важното обстоятелство кой изготвя договора. Много добре е разработена частта за т.нар. сделки за отлагане, при които плащанията се забавят по предварително договаряне. Тя ги диференцира на външна и вътрешна публика – т.е. доставчици на услуги и екип.

Специално внимание отделя и на проблема с разпространението и показата. Както правилно отбелязва това е най-слабата част от социокултурната реализация на филма. Една малка забележка. От началото на 2019 г. субсидии за разпространение не се дават автоматично на всички, а на филми подбрани от специално създадената Национална комисия за разпространение на филми. Тя оценява филма по естетически критерии, но обръща сериозно внимание и на качество и ефективност на маркетингови стратегии и рекламни планирани дейности. Четири филма вече не получиха такива субсидии.

В края на главата прави много точен SWOT анализ на развитието на българското кино, което би трябвало да бъде ориентир в ръцете на всеки начинаещ, а дори и опитен продуцент.

В заключението на Мартичка Божилова присъствието на продуктово позициониране е задължително /за да не кажа неизбежно/ дори в т.нар. арт филми за генериране на приходи в нискобюджетното кино. Тя поставя и въпросът за необходимостта от сериозна драматургична разработка в тази посока – похват, който е практикуван от много известни режисьори.

Най-важното е, че за първи път имаме толкова задълбочено, цялостно изследване за нискобюджетното кино особено у нас. Много добре е изграден съпоставителния анализ в case studies за движенията „Догма 95“ и „Ракета“. Авторката поставя и знак за тревога. Според нея сегашната дигитална система ще претърпи промени, които ние все още не знаем какви са. И дава веднага пример за незабавното излъчване на филмите по всякакви платформи, което не е позволено според старите правила. Но, те/правилата/ вече са минало и никой не се съобразява с тях. Мога само да подкрепя нейните предположения, че NETFLIX и всякакви други платформи VoD ще бъдат търсени от новото интернет поколение. Но...потребителската култура на американците е доста различна от европейската и определено от нашата...Мартичка Божилова поставя и един важен въпрос. Публиката винаги е търсила развлекателни жанрове като комедията и мелодрамата. Естетически територии, на които българския филмов елит гледа с резерви, за да не употребя по-тежко определение. А всъщност въпроса е в качеството. Новелата „Любов“ на Боя Харизанова например бе голям успех в този уж лек жанр. Кандидатката поставя и въпросът за последващи изследвания, и за мен най-важният е развитието на драматургията в нискобюджетното кино. Това е изключително важен аспект на този вид филми. Защото в тях няма скъпоструващи ефекти, които да прикриват кухата матрица на лъскавото, зрелищно кино и поради това ще трябва много мисъл, талант и енергия, за да се получат филми, които да направят впечатление на важни фестивали, специализирана критика и широката публика.

Както виждате, уважаеми колеги, посочената в заглавието тема е обхваната в нейната обща рамка и конкретни проявления. И съвсем закономерно точно тук намираме основните научни приноси на този труд. Представен е подробен преглед на значимите факти и събития от историята на нискобюджетното кино в САЩ и Европа и за първи път е направен количествен и качествен анализ на навлизането на нискобюджетните

филми в България с висока научно-приложна стойност. Анализирайки проблемите на нискобюджетното кино докторантката е отговорила на съществения въпрос, който определям като най-важен: *Какво се случва и какво е бъдещето на нискобюджетното кино?* Въпрос, който има важен естетически, художествен, социокултурен и маркетингово – рекламен аспект и е свързан с промени в зрителското съзнание, с дигитализацията, масовата комерсиализация, промените в начина на възприемане на културни и търговски послания. И това не става безпроблемно. Вероятно ще бъдем свидетели на сложна конвергенция, която само талантиливи сценаристи и режисьори, и особено интелигентни продуценти ще бъдат в състояние да изградят и балансират като обща, но много стройна драматургия в интерес на зрителя. Това ще бъде нова гледна точка, която ще наложи дълбок отпечатък върху художественото решение на филмите и сериалите. Поставен е въпросът и за маркетинговия ефект. Дали филмите и сериалите ще налагат имидж или обратното – марките ще подкрепят нискобюджетните филми в маркетингов аспект, предстои да видим. Талантливите ще се справят и ще превърнат недостатъците в естетическо предимство. Мартичка Божилова подчертава основно различните нива на измерението на кризата, която обхваща Европа и света. Пари за кино ще има все по-малко. Това е бъдещето – заключава авторката.

Това изследване впечатлява със своята задълбоченост, дългогодишни изследвания, богат емпиричен опит на авторката, склонност към извеждане на теоретични постановки и заключения с подчертано научно-приложен характер.

При посочената **положителна оценка** за качествата на научния труд „ФЕНОМЕНЪТ НА МИКРО И НИСКОБЮДЖЕТНИТЕ ФИЛМИ В СЪВРЕМЕННОТО БЪЛГАРСКО КИНО“ нямам критични бележки.

Поради всичко изложено дотук, в **заключение** бих искал да подчертая още веднъж научните постижения на кандидатката и конкретните приноси на разгледания хабилитационен труд. Убеден съм, че

те напълно отговарят на високите изисквания, предвидени в Закона за академично развитие на кадрите. Именно затова си позволявам да препоръчам на Научното жури при НАТФИЗ „Кр.Сарафов“ да приеме **положително** кандидатурата на Мартичка Стоянова Божилова и да ѝ присъди научната степен **ДОКТОР**.

02.09.2019 г.

Рецензент:

(проф. д-р Ив. Драганов)